

DERLEME / REVIEW

Afetlerde Güvenlik

Security in Disasters

Yasin YILDIZ¹, Büşra YILDIZ²¹İçişleri Bakanlığı, Ankara, Türkiye²Karabük Üniversitesi, Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Karabük, Türkiye

Geliş tarihi/Received: 18.03.2023

Kabul tarihi/Accepted: 08.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Yasin YILDIZ

İçişleri Bakanlığı/Ankara

E-posta: yasinildiz8278@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5310-6533

Büşra YILDIZ, Dr. Arş. Gör.

ORCID: 0000-0001-7982-4245

Öz

Devleti merkeze alan güvenlik yaklaşımlarına getirilen eleştiriler sonucunda ortaya çıkan güvenlik yaklaşımlarından birisi "İnsani Güvenlik" yaklaşımıdır. İlk kez 1994 yılında Birleşmiş Milletler'in İnsani Gelişim Raporu'nda ifadesini bulan bu yaklaşım, başlangıçta fiziki şiddete karşı insanın güvenliğine ağırlık vermiştir. Günümüzde, afetlerde güvenlik konusu da insani güvenlik içinde kabul edilmektedir. Afetlerde güvenliğe yönelik tehditlerin değerlendirilmesi sonucunda İnsani Gelişim Raporu'nda insani güvenlik; ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik, kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik ve politik güvenlik şeklinde yedi başlık altında ele alınmaktadır. Bu başlıkların her birinde güvenliğin sağlanması sonucunda; afetlerin derinden etkilediği insanların yaşamlarını güven içinde devam ettirmesi sağlanmış olacaktır. Bu nedenle afetlere hazırlık aşamasında güvenlik en önemli başlıklardan birisidir.

Anahtar Kelimeler: İnsani güvenlik, afetlerde güvenlik, kişisel güvenlik.

Abstract

One of the security approaches that emerged as a result of the criticisms brought to the security approaches that put the state at the center is the "Human Security" approach. This approach, which was first expressed in the United Nations' Human Development Report in 1994, initially focused on the safety of people against physical violence. Today, the issue of security in disasters is also accepted as human security. As a result of the evaluation of threats to security in disasters, human security is discussed under seven headings in the Human Development Report: economic security, food security, health security, environmental security, personal security, community security and political security. As a result of ensuring security in each of these titles; It will be ensured that people who are deeply affected by disasters can continue their lives safely. For this reason, safety is one of the most important topics in disaster preparedness.

Keywords: Human security, security in disasters, personal security.

1. Giriş

Güvenlik, sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi üzerinde uzlaşılmış bir tanımla yapılamamış kavramlardan birisidir. Milattan önceki dönemlerde Sokrates, Tukidides, Epikürüs ve Cicero gibi birçok düşünürün güvenliği, insanın varlığını devam ettirme temelinde tanımlamaya çalıştığı bilinmektedir. Modern dönemlere yaklaşıldıkça Realizm, Liberalizm, İnşacılık gibi felsefi akımların da aynı çabayı devam ettirdikleri görülmektedir. Geleneksel güvenlik yaklaşımları, devleti merkeze alan ve askeri tehdit ağırlıklı olmak üzere devlete yönelik tehditler temelinde güvenlik tanımları yapan yaklaşımlardır.

Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları'nın devlet merkezli güvenlik tanımlarına itiraz etmeleri sonucunda güvenliği sağlanacak referans nesnesinin ne olduğu ve bu yeni referans nesnelere yönelik tehditlerin neler olduğu üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Genişletme ve derinleştirme adı verilen bu yaklaşımla, geleneksel referans nesnesi olan devletin altına ve üstüne doğru (bireyden küresel boyuta doğru) referans nesnesinin değiştiği tanımlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte her bir referans nesnesine yönelik tehditlerin de açlık, iklim değişikliği, terör gibi yeni tür tehditlerle çeşitlendiği belirtilmektedir (1).

Devlet güvenliğini önceleyen yaklaşımları reddeden, insanların korku ve talep olmaksızın insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamasını öngören "insani güvenlik" yaklaşımı da bu dönemde ortaya çıkmıştır (2). İlk kez 1994'de Birleşmiş Milletler'in İnsani Gelişim Raporu'nda (Human Development Report) yer alan insani güvenlik, günlük yaşam biçiminin ani ve acı verici bir bozulmadan korunması şeklinde tanımlanmaktadır (3). Söz konusu rapor, başlangıçta sadece iç çatışmayı insani güvenlik tehdidi olarak kabul ederken; BM'nin 2010 ve 2012 raporları ile 2012 düzenlemeleri sonucunda, doğal afetler de insani güvenlik kapsamına alınmıştır.

Doğal afetler günlük yaşam üzerinde ciddi etkileri olan, toplumsal fonksiyonları bozan, insan ve fiziki kaynak kayıplarına yol açan, ekonomik ve çevresel zararlara neden olan olaylardır. 2002 ve 2011 yılları arasında rapor edilmiş 4000 doğal afetin 1,1 milyondan fazla insanın ölümüne neden olduğu, 2,684 milyon insanı etkilediği ve 1,195 milyar dolar değerinde zarara neden olduğu belirtilmektedir (4). Evrensel ve insan merkezli bir yaklaşım olan insani güvenlik yaklaşımında, afet gerçekleşmeden önce erken dönemde önlem alınması; afet gerçekleştikten sonra yapılan müdahaleden daha kolay olduğu savunulmaktadır.

İnsani Gelişim Raporu'nda insani güvenlikle ilgili;

- Ekonomik Güvenlik (Yoksulluktan kurtulma),
- Gıda Güvenliği (Gıdaya erişim),
- Sağlık Güvenliği (Sağlık hizmetlerine erişim ve hastalıklardan korunma),
- Çevresel Güvenlik (Afetlerde olduğu gibi, yıkım ve kirlilik gibi çevresel tehlikelerden korunma),
- Kişisel Güvenlik (İşkence, savaş, kriminal saldırılar, iç çatışma, uyuşturucu kullanımı, suikast ve trafik kazaları gibi konulardan fiziksel güvenlik),
- Toplumsal Güvenlik (Etnik grupların fiziksel güvenliği ve geleneksel kültürlerinin devamı),
- Politik Güvenlik (Baskı ve zulüm altında olmama, sivil ve politik hakların korunması) şeklinde 7 ana tehdit tanımlaması yapıldığı görülmektedir (3).

Doğal afetler durumlarında ülkelerin gelişmişlik seviyesi, afetlere hazır bulunuşluk düzeyi gibi hususlara bağlı olarak yukarıda sayılan ana başlıklarda farklı güvenlik sorunları ortaya çıkabilmektedir. Doğal afetler meydana geldiği bölgede yaşayan tüm insanları aynı seviyede etkilememektedir. Evinin ve işyerini kaybeden düşük gelirli insanların, afet sonrasında yaşanacak kısa vadeli şok dalgalarından yüksek gelir düzeyine sahip insanlara göre daha fazla etkilenme potansiyeline sahip oldukları görülmektedir. Bu gruptaki kişilerin afet bölgesi dışına çıkarak yeni bir hayat düzeni kurması oldukça zor olmaktadır. Afet bölgesinde kalmaları durumunda da; yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan gelire sahip olmadıkları için yeni sıkıntılar baş göstermektedir. Afet bölgesinde ekonomik güvenliğin sağlanamaması, çaresiz kalan insanların suçta karışma veya çeşitli suç örgütleri ve terör örgütleri gibi yapılar tarafından istismar edilme ihtimallerini artırmaktadır. Afetten etkilenen bölgenin ülke ekonomisi, sanayisi, ithalat ve ihracatında önemli bir paya sahip olması da stratejik seviyede güvenlik zafiyetine neden olmaktadır.

Gıda güvenliği afet sonrası ilk dakikalardan başlayarak devam eden bir başka problem alanını oluşturmaktadır. Hem afetzedelerin hem de arama kurtarma ekipleri, gönüllüler, sağlık personeli ve kolluk görevlileri gibi bölgede bulunan diğer insanların güvenilir gıda ve temiz içme suyuna erişim ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyacın yerinde ve zamanında karşılanması önceden planlama ve hazırlık yapılmasına bağlıdır. Önceden planlama yapılmadığı durumlarda; afetin ilk saatlerinde merkezden ve diğer bölgelerden gelen yardım ve malzemelerin güvenli bir şekilde afet bölgesine ulaştırılması, gelen yardımların ve malzemelerin tasnif edilmesi, ihtiyaç sahiplerine dağıtılması etkin ve verimli bir şekilde yapılamamaktadır. Yol güvenliğinin sağlanamadığı durumlarda malzeme ve yardımların yolda yağma edilme riski bulunmaktadır. Ayrıca bebekler, çocuklar, yaşlılar ve özel diyet gereksinimi olan hastalardaki beslenme yetersizliği, diyete uygun yiyecek temin edilmemesi başka sağlık problemlerine neden olabilmektedir. Sadece belirli bir bölgeyi etkileyen deprem gibi afetlerde, ortaya çıkan gıda ve su ihtiyacı afet bölgesi dışından gelen yardım ve takviyelerle tolere edilebilmektedir. Tarımsal üretimi ve gıda endüstrisini ülke genelinde kıtlığa sürükleyecek sel, su

baskını, nükleer tesislerde meydana gelen patlama ve sızıntı sonucu yayılan radyoaktivite gibi durumlarda ise gıda ve içme suyu tedarikinin sürdürülebilirliğinin sağlanamaması da söz konusudur. Bacon ve Hobson (5), 11 Mart 2011'de Japonya'nın Tōhoku bölgesinde meydana gelen depremi bu bağlamda örnek göstermektedir. Söz konusu deprem tsunamiyi tetiklemiştir. İlave olarak nükleer santralde aşırı ısınma sonucu çekirdekte meydana gelen erime nedeniyle tarihin en kötü ikinci nükleer kazasının meydana geldiği ifade edilmektedir. 15,880 insanın ölmesi ile 2,694 kişinin kaybolmasına neden olan ve üçlü afet olarak nitelenen bu olay, insani güvenlik bağlamındaki konuların korkunç etkisinin en müreffeh ve endüstrileşmiş toplumlarda da olabileceğine örnek olarak gösterilmektedir.

Afet bölgesindeki güvenlik problemlerinden birisi de sağlık güvenliği ile ilgili sorunlardır. Afet sebebiyle sağlık hizmetleri yürüten tesislerde meydana gelen hasar ve afet sebebiyle hizmet veren mevcut sağlık personeli sayısındaki eksilme gibi sebepler, sağlık hizmetlerinde aksamanın başlıca nedenleridir. Buna karşılık afet nedeniyle meydana gelen yaralanmalar ve hastalıklar için sağlık hizmetlerinin, mevcut kapasitenin çok üstünde bir oranda verilmesi ihtiyacı söz konusudur. İmkân ve kabiliyetlerdeki yetersizlik sebebiyle hâlihazırda hasta ve engelli bireyler gibi özel bakıma ihtiyaç duyan bireylerin tahliye edilmesi gerekmektedir. Tıbbi kayıtların kaybolması ve zarar görmesi de devamlı takibi gereken hastalar açısından ayrı bir sorun oluşturmaktadır.

Çevre güvenliği, afetlerde önemle üzerinde durulması gereken alanlardan birisini oluşturmaktadır. Afet sonrasında mutlaka çevresel güvenlik risklerine yönelik tedbirler de alınmalıdır. Afetzedeler ve afet bölgesinde çalışan diğer insan kaynaklarının tuvalet ihtiyacının hijyen şartlarına uygun şekilde karşılanması, çadır ve konteyner gibi geçici yerleşim yerlerinin evsel çöp atıklarının düzenli olarak toplanması, sahra hastanesi gibi geçici sağlık hizmeti verilen yerlerdeki tıbbi atıkların toplanması gibi hususlar çevresel tedbirler kapsamındadır. Fare vb. kemirgenler vektörel hastalık taşıyıcıları olup; afet bölgelerinde önemli başka bir sorun kaynağı olabilmektedir. Aç kalan sokak hayvanları ve kemirgenlerin cesetleri yememesi için arama kurtarma ve sonrasındaki enkaz kaldırma çalışmalarının mümkün olduğunca hızlı tamamlanması, sokak hayvanları için ilave tedbirler alınması gerekmektedir. Bulaşıcı hastalıkların salgına dönüşmemesi amacıyla geçici barınma alanlarının ve çevrenin ilaçlanması önem arz etmektedir. Deprem ve sel gibi doğal afetlerin alt yapı sistemini tahrip ederek kullanma sularının kanalizasyonla kontamine olması riski bulunduğundan, kullanma suyu şebekesi aktif hale getirilmeden önce gerekli kontroller sağlanmalıdır. Doğalgaz ve elektrik hatlarının patlama, yangın, elektrik kaçağı gibi olaylara neden olmasının önüne geçilebilmesi amacıyla gerekli kontroller yapılarak tedbirler alınmalıdır. Bölgede bulunan sanayi yapılarında meydana gelebilecek kimyasal sızıntılar da çevresel güvenliği tehdit eden faktörler arasında yer almaktadır.

Afetlerde güvenlik konusu insani güvenlik bağlamında insanın her açıdan tam bir iyilik halinde olmasını sağlayacak farklı konu başlıklarını ihtiva etmektedir. Bu başlıklardan birisi olan kişisel güvenlik konusu, bireyin varlığına ve beden bütünlüğüne yönelebilecek tehlikelerle ilişkili olduğundan diğer başlıklardan farklıdır. Afet durumunda insanlar saniyeler içinde evlerini, arabalarını, eşyalarını ve

ailelerini kaybetmektedir. Bu kadar hızlı, acı verici ve şok edici gelişmeler karşısında; insanlar aniden en zayıf, çaresiz ve savunmasız biçimde kalmaktadır. Afet bölgesine daha önceden yerleşmiş mülteci ve geçici koruma statüsündeki yabancılar, başka bölgelerden hırsızlık ve yağma gibi suçları işlemek amacıyla afet sonrasında bölgeye gelen şahıslar veya afet bölgesinde hâlihazırda var olan kriminal şahıslar tarafından savunmasız durumda olan kişilere yönelik farklı asayiş suçlarının işlenmesi kişisel güvenliğe yönelik tehditlerin başında gelmektedir. Savunmada daha zayıf durumda olan kadın ve çocuklar ise öncelikli risk grupları arasında yer almaktadır. Afet dönemlerinde hırsızlık, yağma, gasp, fiziksel ve cinsel taciz, tecavüz gibi suçlarda artış olduğu bilinmektedir. Fiziksel şartların yetersizliği bu suç türlerindeki artışın nedenlerinden birisidir. Afet bölgesindeki çadır ve konteyner kentlerde kurulan tuvaletlerin geçici yaşam alanlarından uzak olması ve yeterli aydınlatmanın olmaması, özellikle gece saatlerinde kadın ve çocuklara yönelik taciz ve tecavüz olaylarının görülme sıklığını artırmaktadır. Enkazdan çıkarılan çocukların koruma altına alınması, bunların başka illere tedavi ve bakım amacıyla nakillerinin mutlaka devlet organizasyonunda yapılması gerekmektedir. Yardım ve destek amacıyla gönderilen malzemelerinin yağmalanmasının önüne geçilmesi amacıyla yol güvenliğinin sağlanması da bu kapsamdadır.

Büyük yıkımlara neden olan afetlerden sonra, yaşam alanı oluşturmanın çok zor ve uzun zaman alacak olması afet bölgesinden diğer bölgelere iç göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. İç göçün durdurulması ve mümkün olan en kısa zamanda göç edenlerin eski yaşam alanlarına dönmelerinin sağlanması toplumsal güvenlik açısından zaruri olup; aksi durumda afet bölgesinin demografik yapısının bozulma tehlikesi yanı sıra göç ettikleri bölgede de demografik değişikliklere yol açmaktadır. Heterojen yapıya sahip bölgelerde etnik ya da dini bir grubun diğer grup üyelerini baskılayarak bölgeden uzaklaştırmaya çalıştığı durumlar da olabilmektedir. Demografik yapıyla birlikte afet yaşanan bölgedeki kültürel dokunun korunması da toplumsal güvenlik başlığının altına ele alınmalıdır. Müzeler, tarihi binalar, nüfus ve tapu kayıtları koruma altına alınmalıdır.

İnsani Güvenlik kapsamında değerlendirilen son konu politik güvenlik konusudur. Afet öncesi yeterli hazırlığın yapılmadığı durumlarda devlet otoritesinin yeterince ve hızlı tesis edilemediği, yerli ve yabancı organizasyonların bu otorite boşluğunu kullanmaya çalıştığı durumlar yaşanabilmektedir. Bu duruma, terör örgütlerinin açık alan yapılanmalarının, afetzedelere yardım adı altında aynı ve nakdi yardım toplamak suretiyle iltisaklı olduğu terör örgütüne finans oluşturmaya çalışmasını örnek göstermek mümkündür. PKK/KCK terör örgütü ile iltisaklı sözde insani yardım kuruluşu olan "Heyva Sor a Kurdistane" isimli yapının, 06 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli deprem için sözde yardım adı altında Avrupa'dan Japonya'ya kadar onlarca ülkede faaliyet gösterdiği internet sitelerinden anlaşılmaktadır (6). Yabancı yardım kuruluşlarının bazılarının afet bölgesinde insani yardım adı altında istihbarat faaliyeti yürütmek, iç karışıklık çıkarmak üzere toplum mühendisliği ve beşinci kol faaliyeti yürütmek, tarihi eser ve maddi değere haiz malzemeleri ele geçirerek illegal yollardan yurtdışına kaçırmak gibi örtülü faaliyetler yürütebilecekleri

değerlendirilmelidir. Bu kuruluşların yardım faaliyetlerinin mutlaka devlet görevlileri nezaretinde ve kontrolünde tutulmalıdır. Türkiye'ye 6 Şubat 2023 tarihli depremin ardından birçok ülkeden yardım kuruluşunun geldiği bilinmektedir (7). Afet bölgesinde yaşanan sıkıntılı ortamı kullanmak suretiyle iç çatışma, ayaklanma, istikrarsızlık vb. durumların yaşanmaması için alınacak güvenlik önlemleri de politik güvenlik kapsamındadır.

2. Sonuç ve Öneriler

Nia ve Kulatunga (8)'nin belirttiğine göre Pouraghaei ve arkadaşları, afet yönetimi sırasında karşılaşılan problemleri afet öncesi hazırlıklarda eksiklik, iletişim ve bilgi yönetimi, lojistik problemler, teknik problemler, koordinasyon eksikliği şeklinde beş başlık altında incelemektedir. Deprem, tsunami, sel ve su baskını, heyelan, fırtına, volkanik patlama, endüstriyel kazalar gibi çok farklı şekillerde meydana gelebilecek afetlerde, öncelik tartışmasız bir şekilde afette sağ kalabilen insanların kurtarılarak yaşamlarının devam ettirilmesi için tıbbi destek verilmesi ve tahliyesidir. Sonrasında ise afet bölgesinde hayatın normal akışına döndürülmesi için her alanda yapılması gereken birçok faaliyet bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin ortak paydası, insanın tam bir iyilik halinde yaşamını devam ettirmesinin sağlanması, insan onuruna yakışır şekilde temel haklarının korunarak varlığını devam ettirmesidir. Bu ortak payda günümüzde insani güvenlik olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda afetlerde güvenlik konusu afet öncesinde hazırlık ve planlama yapılması gereken, afet sonrasında ise ihmal edilmemesi gereken bir konudur.

3. Alana Katkı

İnsan hayatının tüm boyutlarını etkileyen afetlere önceden hazırlık yapmak, afet sonrasında yapılması gerekenlerin daha hızlı ve etkin yapılmasını sağlayacaktır. Bu hazırlık beslenme, sağlık, eğitim, lojistik ve güvenlik gibi birçok alanı kapsadığı için multidisipliner bir yaklaşım gerektirmektedir. Afetler konusunda çalışan profesyonellerle birlikte bu alanda çalışan akademisyenlerin farklı disiplinlerin bilgisine ve bakış açısına ihtiyacı olduğu son derece açıktır. Olayları ve olguları güvenlik perspektifi ile ele alan bu çalışma da; hem afetler konusunda çalışan sağlık personeli, arama kurtarma personeli gibi profesyoneller için; hem de akademik çalışma yapanlar için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Konuyu güvenlik çalışmaları bağlamında incelemesi nedeniyle, temel güvenlik çalışmaları alanının genişlemesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte afet bölgesinde sağlık, beslenme, lojistik gibi alanlarda yapılan/yapılması gereken iş ve işlemlerde dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında ve diğer alanlardaki rutin işlerin aynı zamanda bir güvenlik sorunu ile de ilişkili olabileceği konularında farkındalık oluşmasına katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/ayni yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Yazarlık Katkısı

Fikir/Kavram: YY; **Tasarım:** YY, BY; **Denetleme:** YY; **Kaynak ve Fon Sağlama:** Yok; **Malzemeler:** Yok; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** Yok; **Analiz/Yorum:** YY, BY; **Literatür Taraması:** YY, BY; **Makale Yazımı:** YY, BY; **Eleştirel İnceleme:** BY.

Kaynaklar

1. Bilgin P. Critical theory. In: Williams PD, editors. Security studies an introduction. London, New York: Routledge; 2008. p. 24-39.
2. Kerr P. İnsani güvenlik. In: Collins A, editors. Çağdaş güvenlik yaklaşımları. (3rd ed. Uslu N, Çeviren). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık; 2017. p. 104-105.
3. UNDP. Human Development Report. New York; 1994. Available from: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostatspdf.pdf>
4. UNISDR. Towards a Post-2015 Framework for Disaster Risk Reduction. Geneva; 2012. Available from: https://www.unisdr.org/files/25129_towardsapost2015frameworkfordisaste.pdf
5. Bacon P, Hobson C. Incorporating natural disasters into the human security agenda. In: Hobson C, editors. Human security and natural disasters. London, New York: Routledge; 2014. p. 1-22.
6. heyvasor.com [Internet]. Köln: Bağış; 2023 [cited 2023 Mar 18]. Available from: <https://www.heyvasor.com/>.
7. fondationdefrance.org [Internet]. Paris: Earthquakes in Turkey and Syria – Fondation de France is mobilizing for donations; 2023 [cited 2023 Mar 18]. Available from: <https://www.fondationdefrance.org/>.
8. Nia SPS, Kulatunga U. Safety and security of hospitals during natural disasters: challenges of disaster managers. Int. J. Saf. Sec. Eng. 2017; 7(2): 234-246.